UDC: 328.18 DOI: 10.15421/172137

Василь Філіпчук, Ігор Петренко, Григорій Постриган
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Підходи до оцінки й аналізу політичних ризиків

У статті досліджено підходи до оцінки політичних ризиків. Метою дослідження є комплексний аналіз методів і прикладних моделей аналізу та оцінки політичних ризиків. Автори виходять з того, що політичні ризики мають значний вплив як на політичну діяльність, так і на економічний та фінансові сектори відповідної країни. З огляду на їх інклюзивний характер, необхідним є використання спеціальних методів й моделей, які дозволяють оцінити ризиковану діяльність та мінімізувати негативний розвиток подій як для уряду, так і для міжнародних інвесторів. Встановлено, що методи аналізу й оцінки політичних ризиків пройшли еволюційний шлях від неструктурованих якісних методів до формалізованих структурованих якісно-кількісних моделей. Виокремлено якісні, кількісні та комбіновані підходи до аналізу та оцінки політичних ризиків, кожен з яких має як переваги, так і недоліки. Доведено, що перевагою якісного підходу є можливість оцінити специфіку кожної конкретної ситуації, недоліком – суб'єктивність думок експертів. Перевагою кількісного підходу є можливість порівнювати різні країни та регіони за рівнем ризику, використовуючи єдиний числовий вимір чиннику ризику, недоліком – неврахування якісних чинників, які можуть суттєво впливати на рівень політичного ризику, але не можуть бути враховані статистикою. Обґрунтовано, що оптимальним підходом до оцінки й аналізу політичних ризиків є комбінований підхід, який передбачає поєднання якісних та кількісних методик. Він є доволі гнучким та інтегративним, що дозволяє, з одного боку, мінімізувати суб'єктивність експертних оцінок побудовою числових виразів чинників ризику (там, де це є можливим), з іншого боку, залишається можливість врахування різноманітних нюансів, інформацію про які можуть отримати експерти від обізнаних людей з країни, що оцінюється. Автори доходять висновку, що комбінований підхід є своєрідною відповіддю на питання: яким чином знизити вплив чинника суб'єктивного сприйняття середовища на кінцевий результат, але водночас врахувати його під час аналізу кількісних показників.

Ключові слова: *політичний ризик, ризик країни, політичний процес, аналіз ризиків, оцінка ризиків, метод, бізнес, міжнародні інвестори*

Vasyl Filipchuk, Ihor Petrenko, Hryhorii Postryhan
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Approaches to political risk assessment and analysis

Approaches to political risk assessment have been examined in the article. The aim of the study is to perform a comprehensive investigation of methods and applied models of political risks' analysis and assessment. The authors assume that political risks have a significant impact on both political activity and the economic and financial sectors of the country. Given their inclusive nature, it is necessary to use special methods and models that allow assessing risky activities and minimizing negative developments for both government and international investors. It has been found out that the method of analysis and assessment of political risks has gone through an evolutionary path from unstructured qualitative methods to formalized structured qualitative-quantitative models. Qualitative, quantitative and combined approaches to the analysis and assessment of political risks have been identified, each of which has both advantages and disadvantages. It has been proved that the advantage of a qualitative approach is the ability to assess the specifics of each situation, its disadvantage is the subjectivity of the opinions of experts. The advantage of the quantitative approach is the ability to compare different countries and regions by level of risk, using a single numerical dimension of the risk factor, the disadvantage is that it doesn't take into account qualitative factors that can significantly affect the level of political risk, but cannot be taken into account statistics. It has been substantiated that the optimal approach to the

assessment and analysis of political risks is a combined approach, which involves a combination of qualitative and quantitative methods. It is quite flexible and integrative, which allows, on the one hand, to minimize the subjectivity of expert assessments by constructing numerical expressions of risk factors (where possible), on the other hand, it remains possible to take into account various nuances that experts can obtain from experienced people from the country, which is assessed. The authors conclude that the combined approach is a kind of answer to the question of how to reduce the impact of the environment's subjective perception factor on the end result, but at the same time to take it into account when analysing quantitative indicators.

Keywords: *political risk, country risk, political process, risk analysis, risk assessment, method, business, international investors*

Вступ

Оцінка ризиків є важливою проблемою для політичної діяльності, яка безпосередньо пов'язана з вибором того чи іншого напряму дій. Понад це, політика є інклюзивною сферою життєдіяльності людини, яка не просто проникає у всі інші сфери, а й часто може здійснювати вирішальний вплив на процеси, які в них протікають. Ускладнюється оцінка ризиків в політиці також й тим, що політична діяльність передбачає взаємодію між великою кількістю акторів, які часто спираються на різні цінності, мають відмінні інтереси й мотиви дій, а також володіють нерівноцінними ресурсами. Тож, для оцінки політичних ризиків необхідно використовувати спеціальні методи й моделі, які дозволяють оцінити ризиковану діяльність та мінімізувати ризики негативного розвитку подій.

Метою дослідження є комплексний аналіз методів і прикладних моделей аналізу та оцінки політичних ризиків.

У ході дослідження було використано історичний, системно-структурний, структурно-функціональний метод, а також методи порівняння, аналізу та синтезу.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню практики оцінки й управління політичними ризиками на практиці конкретних корпорацій та ситуацій присвячено праці Ч. Кеннеді (Kennedy, 1984; Kennedy, 1987; Kennedy, 1991), А. Саундарама та С. Блека (Sundaram, Black, 1995), Ф. Стапенхерста (Stapenhurst, 1995). Вагомий внесок у розвиток досліджень оцінки й аналізу політичних ризиків зробила діяльність Асоціації аналітиків політичного ризику (APRA). Вона проіснувала до 1990 року, після чого була перейменована в Раду з управління ризиками в міжнародному бізнесі (CIBRM). Ключовими напрямками діяльності Асоціації були проведення представницьких міжнародних конференцій з проблем політичних ризиків, а також випуск щоквартального журналу Risk Management Review (RMR). У цьому журналі публікувалися останні розробки в області оцінки, аналізу та управління політичними ризиками.

Серед публікацій середини 90-х років XX століття варто виокремити роботи авторитетних дослідників у сфері політичних ризиків Вільяма Копліна і Майкла О'Лірі (Coplin, O'Leary, 1994). Вони розробили одну з найефективніших методик оцінки політичних ризиків. У своїх роботах ці дослідники розкривають методологію ризик-аналізу і практику її застосування у діяльності найбільшої дослідницької компанії Political Risk Services.

Також необхідно відзначити праці Л. Хоувелла, Б. Чаддіка (Howell, Chaddick, 1994; Howell, 2014), в яких розкривається авторська методика аналізу політичних ризиків, яка стала основою для багатьох аналітичних моделей. Цікаву модель аналізу політичних ризиків викладено в роботі європейських дослідників Е. Кларка і Б. Маройза (Clark, Marois, 1996).

Варто також відзначити внесок американської дослідницької компанії Global Risk Assessment, Inc. (GRA), публікації якої є одними з кращих джерел для систематизації актуальних теоретичних і практичних підходів до оцінки та управління політичними ризиками (Global Risk Assessment: Issues, Concepts and Applications, 1997).

Сьогодні існують десятки моделей розрахунку та рейтингування політичних

ризиків, які активно використовують чисельні експертні агентства та консалтингові компанії в різних країнах світу, наприклад: Frost & Sullivan (the World Political Risk Forecast), Business International and Data Resources Inc. (Policon), BERI (Business Environment Risk Index), Boston Consulting Group, Kissinger Associates, Oxford Analytica, PRS Group тощо.

Результати дослідження.

Підходи до аналізу та оцінки політичного ризику пройшли еволюційний шлях від неструктурованих якісних методів до формалізованих структурованих якісно-кількісних моделей. Також, для аналізу та оцінки політичних ризиків використовуються різноманітні методики від складного імовірнісного аналізу до суто інтуїтивних припущень.

Методики аналізу та оцінки політичних ризиків поділяють на три групи: якісні, кількісні та комбіновані (Биченков, 2007, с. 70-71; Матвеенко, 2012, с. 148). Деякі вчені якісні методики іменують суб'єктивними, а кількісні – об'єктивними, пояснюючи це відмінностями інформації, яка використовується в процесі оцінки й аналізу політичних ризиків: або суб'єктивні експертні оцінки, або первинні об'єктивні дані, відповідно.

Класичний якісний підхід передбачає написання доповіді, у фокусі уваги якої знаходиться певний регіон чи країна. Основою цієї доповіді є висновки експертів. Успішність такого підходу багато в чому залежить від досвідченості та фаховості залучених експертів, які дійсно мають максимально повне уявлення про ситуацію у відповідній країні, регіоні чи сфері. За цього підходу експерти можуть апелювати й до кількісних даних, але вони все одно будуть результатом їх суб'єктивного бачення ситуації, яке й буде визначати напрям інтерпретації відповідних цифрових значень.

Класичними прикладами якісного підходу є метод «старих знайомств» (old hands) і метод «великих турів / інспекційних поїздок» (grand tours) (Rummel, Heenan, 1978, с. 67-76), які широко використовувалися в 70-ті роки XX ст.

Метод «old hands» передбачає написання звіту експертами, які мають широкі знання про конкретний регіон/країну/сферу й мають можливість отримувати інформацію від представників місцевої еліти та добре проінформованих осіб – політиків, дипломатів, вчених, бізнесменів, журналістів, громадських активістів тощо. Основний недолік – крайній суб'єктивізм, наявність власної зацікавленості у джерел інформації (політиків, експертів тощо).

Метод «grand tours» передбачає також написання звіту, але вже не сторонніми експертами, а робочою групою, яка проводить низку експертних інтерв'ю безпосередньо в регіоні/країні. Основний недолік – «прикрашання» інформації особами, що були опитані, надання інформації такими особами крізь призму ідеологічних та особистих уподобань (Simon, 1985, p. 144).

Прикладом використання цього методу на практиці є модель Economic, Social And Political system (ESP) (Kobrin, 1982, p. 205), яку розробила компанія DowChemical. Ця модель передбачає попередній збір інформації щодо певної країни, відвідування цієї країни групою експертів, верифікацію інформації за допомогою інтерв'ю зі співробітниками відділення фірми та місцевими лідерами, остаточний аналіз інформації групою експертів, складання сценаріїв можливого розвитку подій. Перевага цього підходу в тому, що він спеціально розроблений для конкретних потреб компанії й передбачає залучення до аналізу як рядових членів компанії, так і вищий керівний склад, тим самим гарантуючи, що ставлення до результатів оцінки буде досить серйозним. Однак цей метод досить дорогий і вимагає багато часу.

Суб'єктивність цих методів в принципі очевидна, але остаточно вони себе дискредитували через нездатність виявити великі політичні ризики, які були пов'язані з революціями в країнах третього світу в 70-х роках XX століття. Яскравим прикладом уразливості таких методів стала революція в Ірані 1979 року, внаслідок якої американські компанії втратили понад мільярд доларів.

Подолати недоліки перших двох методів прагнули за допомогою метода «Делфі», який передбачає використання інтерактивної процедури анонімного анкетного

опитування. Цей метод сформувався у процесі діяльності американської корпорації RAND і був концептуалізований Н. Далкі та О. Хелмером. Він має такі особливості: анонімність експертів, використання попереднього туру опитувань та статистична характеристика групової відповіді. Опитування групи експертів за цим методом проводиться у письмовій формі в кілька турів. При цьому експерти не контактують між собою, робоча група дає їм можливість ознайомитися з систематизованими результатами попереднього туру опитувань без зазначення того, хто яку думку висловлював. Потім все знову повторюється. При цьому кількість турів (як правило, від 2-х до 4-х) залежить від зведення поляризованих оцінок до мінімуму, тобто метод передбачає «сортування суджень» щодо оцінки тенденцій питання, яке досліджується. Якщо експерти досягають згоди з принципових питань у межах 2-го туру, то опитування припиняється (Горбатенко, Петренко, 2008, с. 175-177).

До переваг даного методу можна віднести використання зворотного зв'язку в ході опитування, уникнення похибок індивідуальної експертизи й багатьох недоліків традиційної групової експертизи, зокрема пов'язаних з потенційним конформізмом експертів. Проте, цей метод не вирішує суб'єктивізму оцінок й багато в чому повторює недоліки інших методів оцінки ризиків, які грунтуються на експертних оцінках.

Найвідомішою моделлю якісного підходу до оцінки політичних ризиків, що використовує метод «Делфі», є Business Environment Risk Index (BARI) (Haner, Ewing, 1985), розроблена німецьким дослідником Ф. Ханером. Дана модель передбачає побудову двох індексів – 1) Індексу політичних ризиків (Political Risk Index – PRI) та 2) Індексу операційних ризиків (Operation Risk Index – ORI). Ця модель стала своєрідним еталоном для всіх інших методик з плеяди якісного підходу.

Індекс політичних ризиків зображує оцінку 8 соціально-політичних чинників в тій чи іншій країні (регіоні) та двох індикаторів («симптомів») ризику, які оцінюються за 7-бальною шкалою, де 7 балів означає, що у сфері соціально-політичних умов країна не має ніяких труднощів, 0 балів означає великі труднощі.

Соціально-політичні чинники своєю чергою поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні чинники: 1) фрагментація політичного спектра і владний ресурс кожного сегмента; 2) різні способи мислення: ксенофобія, націоналізм, ставлення до корупції, готовність йти на компроміс тощо; 3) поділ на основі мови, етнічної приналежності та/або віросповідання і владний ресурс відповідних груп; 4) соціальні умови, включаючи щільність населення і розподілу суспільних благ; 5) необхідність в заборонних і каральних заходах для підтримки влади; 6) організованість і сила радикальних політичних угрупувань. Зовнішні чинники: 1) сила основних противників і залежність від неї; 2) негативний вплив регіональних політичних сил. Симптоми політичного ризику: 1) соціальні конфлікти, включаючи демонстрації, страйки, вуличні зіткнення; 2) нестабільність, включаючи такі її прояви, як спроби зміни конституційного ладу, терористичні акти, політичні вбивства, громадянські війни.

Індекс операційних ризиків зображає оцінку ділового середовища та виявляє основні перешкоди на шляху розвитку бізнесу. Оцінка проводиться на основі 15 критеріїв за 4-бальною шкалою, де оцінка «4» відповідає найбільш сприятливому діловому середовищу, оцінка «0» означає неприйнятні для розвитку бізнесу умови. В рамках даної моделі існує третій, додатковий індекс «R», що зображає ступінь готовності країни дозволити іноземним компаніям імпортувати обладнання і сировину й переводити собі на батьківщину доходи. Даний індекс включає 4 субіндекси (ефективність чинного законодавства та правозастосовну практику).

Критерії Індексу операційних ризиків: 1) політична стабільність; 2) ставлення до іноземних інвесторів та іноземного прибутку; 3) рівень націоналізації, 4) ступінь інфляції; 5) стан платіжного балансу; 6) ступінь бюрократизації; 7) темпи економічного зростання; 8) конвертованість валюти; 9) можливості отримання прибутку, можливість реалізації проекту,

здійсненність контрактів; 10) вартість робочої сили, продуктивність праці; 11) розвиток ринку професійних послуг, можливість отримання консультаційних послуг; 12) стан інфраструктури (комунікації й транспорт); 13) місцеві управлінські кадри і партнери, можливість кооперування у сфері виробництва; 14) наявність короткострокових кредитів; 15) наявність довгострокових кредитів.

Індекс операційних ризиків включає декілька етапів. Спершу визначається коло змінних, які найімовірніше будуть впливати на ситуацію (критерії описані вище). Далі відбувається визначення ваги кожної змінної, яка буде залежати від пріоритетів відповідної компанії. Як правило, найбільшу вагу віддають політичній стабільності, наприклад 3,0, далі може йти критерій темпів економічного зростання, який може отримати до прикладу 2,5 одиниці тощо. Після цього, формується анкета для експертного опитування і вони починають оцінювати. За допомогою методу Delphi отримана інформація узагальнюється. Для кожної змінної експерти дають кількісну оцінку, після чого отримують для порівняння оцінки інших експертів і вносять поправки у свої оцінки. Після цього оцінки підсумовують і усереднюють. Крім ранжування ризиків, експерти дають якісну оцінку ситуації. Єдина експертна шкала має 5 варіантів відповідей (від 0 до 4), є тим інструментом, який дозволяє кількісно оцінити невизначеність. «4» на експертній шкалі означає точку «повної визначеності» і наявність відмінних умов для інвестування. «3» означає «низький ризик»: політичні та комерційні інститути досить сильні. «2» – «середній ризик»: політична та економічна стабільність забезпечується в короткостроковій перспективі, але не може бути гарантована протягом тривалого періоду. «1» – «високий ризик»: політичні, економічні та юридичні інститути мають високий ступінь вразливості або перестали ефективно виконувати свої функції. «0» – «надзвичайно високий ризик»: закони та порядок не дотримуються, уряд майже повністю втратив здатність виконувати свої функції, економіка зруйнована.

Експертне обґрунтування оцінки операційного ризику передбачає множення балу оцінки за експертною шкалою (від 0 до 4) на вагу відповідної змінної. Так, якщо експерт вважає, що політична стабільність гарантована в середньостроковій перспективі: компетентний уряд повністю контролює політичну ситуацію, що відповідає 4 балам, а вага змінної «політична стабільність» визначається значенням «3», то підсумкова оцінка матиме вигляд 4х3=12. Така процедура здійснюється по кожному критерію з урахуванням відповідної експертної оцінки та встановленої ваги.

Підсумовуючи, варто загалом зазначити про переваги та недоліки якісного підходу. З одного боку такий підхід дозволяє оцінити специфіку кожної конкретної ситуації, що, безумовно, є перевагою, адже, в деяких випадках, ретельне дослідження специфічних елементів, які визначають ситуацію, може бути важливішим, ніж проведення систематичної кількісної оцінки. З іншого боку, все одно залишається проблема суб'єктивності думок експертів, на яку потенційно впливає безліч чинників, що є очевидним недоліком такого підходу.

В основі кількісного підходу лежить використання економетричного моделювання. Такий підхід передбачає кількісне вимірювання певних змінних. Тобто мова йде не про судження чи особистий досвід експерта, а про вимірювання частоти певних політичних подій, найчастіше, конституційних змін, демонстрацій, повстань, військових переворотів тощо. При реалізації даного методу на основі доступних політичних статистичних даних відбувається відбір найбільш значущих показників, які впливають на оцінку ризику – чинників ризику. Підсумкове значення ризику R – багатофакторна функція, що залежить від значень чинників, які враховуються (Σi – сукупність значень та чинника): R = R (Σ1, Σ2, Σ3, ... Σn) = R (Σi), де i = 1. .. n.

Прикладом кількісного підходу є модель В. Копліна та М. О'лірі (O'Leary, Coplin, 1975 pp. 35-78), в основі якої лежать рівняння множинної регресії: НСТ = a + a1X1 + a2X2 + ... + anXn, де НСТ – показник стабільності внутрішньополітичної ситуації в конкретній країні (регіоні); x1 ... xn – показники соціального, економічного і політичного становища країни; a – вільний

член; ai – параметри.

Параметри політичної стабільності в такій моделі визначаються широтою застосування насилля проти уряду у вигляді змов, державних переворотів, громадянських воєн, міжнаціональних конфліктів, терористичних актів тощо. При цьому, автори виокремлюють два різновиди нестабільності: 1) нестабільність в лавах керівного істеблішменту, пов'язана з боротьбою за владу всередині керівної верстви; 2) соціальна нестабільність, яка виникає як результат активної діяльності опозиційних соціально-політичних сил.

До економетричних моделей також можна віднести моделі PSSI (Political System Stability Index – PSSI) та Ecological Approach. Вони були розроблені в 70-і роки XX століття й ґрунтуються на точних причинних взаємозв'язках і спираються в першу чергу на агреговані статистичні дані.

Модель PSSI було розроблено Д. Генделем, Г. Вестом та Р. Мідоу. Аналізуючи послідовні зміни значень кількісних показників у часі, дана модель оцінює низку чинників політичного та соціального середовища. PSSI включає три групи індексів, кожен з яких визначається декількома змінними: 1) соціально-економічний індекс: етнолінгвістична фрагментація, показники ВВП на душу населення, споживання енергії на душу населення; 2) індекс соціальної конфліктності: суспільна нестабільність (повстання, демонстрації, урядові кризи), внутрішні загрози (озброєні напади, політичні вбивства, державні перевороти, озброєна опозиція), силовий потенціал держави (чисельність спецслужб на 1000 громадян); 3) індекс політичного процесу (рівень політичної конкуренції, ефективність законотворчої системи, частота конституційних змін за рік, безсистемна зміна вищого політичного керівництва (Haendel, West, Meadow, 1975, p. 61-72).

Модель Ecological Approach було розроблено Г. Кнудсеном (Knudson, 1974). Він виходив з припущення Т. Гурра та Д. Девіса, які вважали, що високий ступінь національної фрустрації буде існувати там, де є великий розрив між очікуваннями людей та їх фактичним добробутом (Gurr, 1970). Коли країна досягає найвищої точки національної фрустрації, то вона знаходиться на порозі соціально-політичної кризи. Взаємодіючи з іноземним сектором, ця фрустрація може призвести до інтервенції або експропріації, причому, у нездатності чинного політичного порядку задовольнити економічні та політичні сподівання народу винним буде не уряд, а саме іноземні фірми.

За цією моделлю рівень очікувань вимірюється такими змінними, як рівень грамотності, кількість випущених газет на 1000 осіб, поширеність радіо і телебачення на 1000 осіб, відносний рівень урбанізації, поширеність профспілок. Рівень добробуту вимірюється на основі таких критеріїв, як рівень дитячої смертності, кількість лікарняних ліжок на 100 осіб, кількість лікарів на 1000 осіб, розвиненість водопровідних мереж, ВВП на душу населення, загальний обсяг інвестицій у відсотках від ВВП.

Підсумовуючи кількісний підхід до аналізу та оцінки політичних ризиків варто виокремити його переваги та недоліки. Перевагою даного підходу є можливість порівнювати різні країни й регіони за рівнем ризику, використовуючи єдиний числовий вимір чиннику ризику, який підсумовує відносний вплив певних індикаторів. Проблемним для кількісного підходу є вибір чинників ризику та визначення їх відносної ваги. Даний підхід, як правило, концентрується на обмеженій кількості підвидів ризику, наприклад, таких як політична стабільність, валютний контроль та експропріація. Проте список можливих ризиків є набагато ширшим і включає декілька сотень політичних, економічних і соціально-культурних чинників. Але, навіть якщо включити в дослідження всі ці чинники, то проблему це не розв'яже через відсутність необхідного об'єму репрезентативної статистичної інформації щодо настання тих чи інших ризикованих випадків, пов'язаних з дією політичних чинників. Тому неможливість сформувати вибірку, яка забезпечить необхідний рівень надійності результатів дослідження значно обмежує можливості використання статистичних та економетричних методів під час оцінки політичних ризиків. Тобто, оцінки, які можна отримати за допомогою кількісного підходу не є достатньо

правдивими. Крім того, звуження чинників політичного ризику до економічних показників призводить до неврахування якісних чинників, які можуть суттєво впливати на рівень політичного ризику, але не можуть бути враховані статистикою.

Своєрідним способом мінімізувати недоліки й максимізувати переваги якісних та кількісних методик аналізу й оцінки політичних ризиків став комбінований підхід. Він дозволяє поєднати суб'єктивне сприйняття середовища з кількісним аналізом об'єктивних даних для формування більш точних оцінок політичного ризику. Комбінований підхід ґрунтується на тому, що політичний ризик є багатоаспектним феноменом, який вимагає для свого вивчення застосування гнучкої прогнозної методики, яка може включати у свій арсенал різні методи, як експертні оцінки, так і аналіз об'єктивних кількісних показників. За цього підходу спочатку відбувається побудова індексу країни/регіону на основі: 1) числових показників, здобутих шляхом застосування статистично-економічного аналізу; 2) експертних оцінок якісних показників. Наступним кроком отримані результати зводяться в підсумковий індекс.

Комбінований підхід для оцінки політичного ризику використовує компанія Futures Group (Torre, Neckar, 1986, p. 12). За такого підходу оцінка проходить в кілька етапів. На першому етапі фахівці компанії розробляють «історичний індекс» політичної стабільності, який ґрунтується на двох субіндексах, які вимірюють частоту дестабілізаційних ситуацій в країні та економічні відхилення, що призводять до політичної нестабільності. Перший індекс будується на основі результатів експертних висновків про ймовірні несприятливі події у політичній сфері. На наступному етапі обидва індекси об'єднуються в єдиний індекс політичної нестабільності, який виражається у відсотках. Прогнозування ризику містить екстраполяцію індексу політичної нестабільності, наділяючи найсвіжіші дані більшою вагою. Таким чином, процедура оцінки політичного ризику компанією Futures Group дозволяє доповнювати суб'єктивні дані про політичний процес об'єктивними даними економічної ситуації.

В контексті комбінованого підходу також варто згадати моделі аналітичного агентства PRS Group: модель PRS і модель International Country Risk Guide (ICRG) (PRS Methodology, 2014). У центрі уваги цих моделей знаходиться характеристика інвестиційного середовища.

Модель PRS оцінює ризик за допомогою двох етапів. По-перше, визначаються три найбільш ймовірні сценарії розвитку політичної ситуації для кожної країни протягом півтора та п'яти років. В межах визначених сценаріїв експерти оцінюють рівень потенційних змін щодо 12 чинників ризику, а саме: 1) «політичний безлад»; 2) обмеження іноземної комерційної діяльності; 3) обмеження на володіння іноземним капіталом приватною власністю у відповідній країні; 4) дискримінація оподаткування; 5) валютний контроль; 6) бар'єри імпорту; 7) затримки оплати; 8) фінансове та кредитно-грошове розширення; 9) тарифні бар'єри; 10) обмеження щодо відшкодування прибутку, дивідендів і вкладення капіталу; 11) трудова політика; 12) іноземний борг.

Для розробки сценаріїв на 5 років додаються ще 5 чинників, а саме: 1) заново оцінений з огляду на ширший часовий горизонт political turmoil; 2) інвестиційні обмеження; 3) торгові обмеження; 4) внутрішні економічні проблеми; 5) зовнішні економічні проблеми.

Всі ці чинники використовуються для визначення сумарного поточного рівня ризику. Спочатку визначається рівень ризику для кожного з чинників, а потім прогнозується зміна рівня ризику в кожному з трьох найбільш ймовірних сценаріїв розвитку політичної ситуації. Ймовірності негативних змін підсумовуються й трансформуються в індекси (літери): від A + до D для кожного з трьох інвестиційних секторів: фінансові операції (банківська сфера), іноземні прямі інвестиції та експорт на ринок країни. Рейтинг ризику для інвестиційних проектів нараховується країні по кожному з секторів.

Індекс ICRG розраховується за трьома категоріями: політичний ризик (100 пунктів), економічний ризик (50 пунктів) і фінансовий ризик (50 пунктів). Тобто, цей індекс складається з трьох окремих

рейтингів по кожній з вищеназваних категорій. Індекс ризику країни виходить з суми трьох індексів, розділеної на 2. «Дуже низький рівень ризику» вважається від 80 до 100 пунктів, «дуже високий рівень» – від 0 до 49,5.

Оцінка рівня політичного ризику охоплює аналіз 12 змінних, а саме: 1) політична стабільність; 2) соціально-економічні умови; 3) інвестиційний профіль; 4) внутрішні конфлікти; 5) зовнішні конфлікти; 6) корупція; 7) участь збройних сил в політиці; 8) релігійна напруженість; 9) громадський порядок; 10) етнічна напруженість; 11) демократична відповідальність; 12) якість бюрократії. Вони мають різну питому вагу. Оцінка рівня фінансового ризику охоплює аналіз 5 змінних, а саме: 1) іноземний борг як відсоток від валового внутрішнього продукту; 2) іноземне боргове обслуговування як відсоток від XGS (експорт товарів та послуг); 3) поточний рахунок як відсоток від XGS; 4) чиста ліквідність; 5) стабільність обмінного курсу. Оцінка рівня економічного ризику передбачає аналіз 5 змінних, а саме: 1) валовий внутрішній продукт на душу населення; 2) реальний щорічний ріст валового внутрішнього продукту; 3) щорічне зростання інфляції; 4) баланс бюджету як відсоток від валового внутрішнього продукту; 5) баланс поточного рахунку як відсоток від валового внутрішнього продукту. При цьому, політичний ризик оцінюється на основі суб'єктивного експертного аналізу, а економічний та фінансовий – на основі об'єктивних кількісних даних.

Аналітичний звіт ICRG охоплює дослідження поточного стану справ, річний і п'ятирічні прогнози розвитку ситуації в країні. В межах прогнозів розглядаються «позитивний» і «негативний» сценарії, або «найкращий» і «найгірший» сценарії.

Сукупний ризик країни обчислюється за такою формулою: СРПФЕР (країни N) = 0.5 (ПР + ФР + ЕР), СРПФЕР – складений рейтинг політичних, фінансових та економічних ризиків; ПР – загальний показник політичного ризику; ФР – загальний показник фінансового ризику; ЕР – загальний показник економічного ризику.

Висновки.

Кожен із розглянутих підходів до аналізу й оцінки політичних ризиків та відповідні методики в межах цих підходів мають свої переваги та недоліки. Якісний підхід загалом дає можливість швидко розглянути чинники або змінні й знайти взаємозв'язки. Проте, якісний підхід є досить суб'єктивним, він хоч і дає можливість врахувати всі нюанси, проте повністю залежить від суб'єктивних думок експертів, в кожного з яких є свій світогляд, свої ідеологічні та ціннісні орієнтації. Кількісний підхід, до певної міри, дозволяє подолати суб'єктивність, але концентрація на числовому вираженні чинників ризику може мати наслідком втрату важливих нюансів, які складно операціоналізувати, але вони можуть мати критичне значення для розуміння ситуації. Тобто, вони скоріше за все будуть відкинуті, що не дасть сформувати повну картину.

З огляду на це, оптимальним підходом до оцінки й аналізу політичних ризиків є комбінований підхід, який передбачає поєднання якісних та кількісних методик. Він є доволі гнучким та інтегративним, що дозволяє, з одного боку, мінімізувати суб'єктивність експертних оцінок побудовою числових виразів чинників ризику (там де це є можливим), з іншого боку, залишається можливість врахування різноманітних нюансів, інформацію про які експерти можуть отримати від обізнаних людей з країни, що оцінюється. Комбінований підхід є своєрідною відповіддю на питання: яким чином знизити вплив чинника суб'єктивного сприйняття середовища на кінцевий результат, але водночас врахувати його під час аналізу кількісних показників.

Методику оцінки рівня політичного ризику за комбінованого підходу може бути зведено до чотирьох етапів: 1) збір інформації; 2) обробка інформації за допомогою завчасно визначених критеріїв (оцінюються характер політичного режиму, політична культура, соціальна ситуація, політико-правова ситуація); 3) ранжування країни/регіону за ступенем інвестиційної привабливості з точки зору політичної стабільності та нарахування рейтингу ризики кожному регіону (перетворення

якісних показників в кількісні з визначенням ваги кожного показника у відсоткових долях, об'єднання кількісних показників в єдиний показник з урахуванням ваги кожного чинника); 4) розробка сценаріїв розвитку ситуації на визначений термін.

У сучасних умовах оцінка ризику є теоретичною базою для ухвалення рішення в політичній та економічній сферах. Аналіз, оцінка та прогнозування ризику дозволяє побачити спектр можливих шляхів розвитку ситуації й уникнути небажаних сценаріїв. Попри наявність різноманітних методик аналізу й оцінки політичних ризиків перманентні економічні, фінансові та політичні кризи постійно актуалізують питання розробки/вдосконалення моделей оцінки політичного ризику.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

Быченков Д.В. Методы и прикладные модели анализа и оценки политических рисков. Вестник РУДН, сер. *Политология,* №3, 2007. С. 70-78

Горбатенко В., Петренко І. Метод «Делфі» та специфіка його застосування у прогнозних розробках. *Політичний менеджмент,* № 6, 2008. С. 174-182

Матвеенко Ю.И. Политический риск: о некоторых методах и прикладных моделях его анализа и изучения. *Социология власти*, №1, 2012. С. 147-158

Clark, E., Marois, B. Managing Risk in International Business: Techniques and Applications, London: International Thomson Business Press, 1996. 376 p.

Coplin, William D., O'Leary, Michael K. Political Risk Services: The Handbook of Country and Political Risk Analysis. East Syracuse, N.Y., Political Risk Services, 1994. 378 p.

Global Risk Assessment: Issues, Concepts and Applications (Ed. Jerry Rogers). Global Risk Assessment, Inc., 1997. 299 p.

Gurr T. Why men rebel. Princeton, New Jersey, 1970. 412 p.

Haendel D., West G. T., Meadow R. G. Overseas Investment and Political Risk. Philadelphia: The Foreign Policy Research Institute, 1975. 83 p.

Haner F.T., Ewing Jon S. Country Risk Assessment, Theory and Worldwide Practice, Praeger Special Studies, 1985. 336 p.

Howell, Llewellyn D. Evaluating Political Risk Forecasting Models: What Works? Thunderbird International Business Review, Volume 56, Issue 4, 2014. Pp. 305-316

Howell, Llewellyn D., Chaddick, B. Models of political risk for foreign investment and trade: An assessment of three approaches. *The Columbia Journal of World Business,* Volume 29, Issue 3, 1994. Pp. 70-91

Kennedy, Charles R. The External Environment Strategic Planning Interface: US Multinational Corporate Practices in the 1980s. *Journal of International Business Studies,* Fall 1984. Pp. 99-108

Kennedy, Charles R. Political Risk Management: International Lending and Investment under Environmental Uncertainty. Quorum Books, 1987. 177 p.

Kennedy, Jr., Charles R. Managing the International Business Environment: Cases in Political and Country Risk, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, Inc., 1991. 279 p.

Knudson H. Explaining the National Propensity to Expropriate: An Ecological Approach. *Journal of International Business Studies,* Vol. 5, №1, 1974, pp. 51-71.

Kobrin, Stephen J. Managing Political Risk Assessment.Strategic response to Environment Change. London, University of California Press, 1982. 224 p.

O'Leary M., Coplin W. Quantitative Techniques in Foreign Policy Analysis and Forecasting. N. Y., 1975. 291 p.

PRS Methodology. The PRS Group, Inc. 2014. Retrieved from https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/prsmethodology.pdf

Rummel R.J., Heenan David A. How multinationals analyze political risk. Harvard Business Review. Boston, Mass. : Harvard Business School Publ. Corp., Vol. 56., 1978. Pp. 67-76.

Simon J.D. Political Risk Forecasting. Future: *The Journal of Forecasting and Planning*, Vol. 17, Issue 2, 1985. Pp. 132-148

Sundaram, Anant K. and J. Black, S. The International Business Environment: Text and Cases, New Jersey, Prentice Hall, 1995. 347 p.

Stapenhurst, F. Political Risk Analysis in North American Multinationals: An Empirical Review and Assessment. *The International Executive, 37 (2),* 1995. Pp. 127-145

Torre J., Neckar D.H. Forecasting political risks for international operations. INSEAD, Fontainebleau, 1986. 51 p.

REFERENCES

Bychenkov D.V. (2007). Metody i prikladnye modeli analiza i ocenki politicheskih riskov [Methods and applied models of analysis and assessment of political risks]. Vestnik RUDN, ser. *Politologija, 3*, 70-78 [in Russian].

Clark, E., Marois, B. (1996). Managing Risk in International Business: Techniques and Applications, London: International Thomson Business Press.

Coplin, William D., O'Leary, Michael K. (1994). Political Risk Services: The Handbook of Country and Political Risk Analysis. East Syracuse, N.Y., Political Risk Services.

Global Risk Assessment: Issues, Concepts and Applications (Ed. Jerry Rogers). (1997). Global Risk Assessment, Inc.

Haendel D., West G. T., Meadow R. G. (1975). Overseas Investment and Political Risk. Philadelphia: The Foreign Policy Research Institute.

Haner F.T. with Ewing Jon S. (1985); Country Risk Assessment, Theory and Worldwide Practice, Praeger Special Studies

Horbatenko V., Petrenko I. (2008). Metod «Delfi» ta spetsyfika yoho zastosuvannia u prohnoznykh rozrobkakh [The "Delphi" method and the specifics of its application in forecasting]. *Politychnyi menedzhment, 6,* 174-182

Howell, Llewellyn D. (2014). Evaluating Political Risk Forecasting Models: What Works? *Thunderbird International Business Review,* Volume 56, Issue 4, 305-316

Howell, Llewellyn D., Chaddick, B. (1994). Models of political risk for foreign investment and trade: An assessment of three approaches. *The Columbia Journal of World Business*, Volume 29, Issue 3, 70-91

Kennedy, Charles R. (1984). The External Environment Strategic Planning Interface: US Multinational Corporate Practices in the 1980s. *Journal of International Business Studies,* Fall, 99-108

Kennedy, Charles R. (1987). Political Risk Management: International Lending and Investment under Environmental Uncertainty. Quorum Books.

Kennedy, Jr., Charles R. (1991). Managing the International Business Environment: Cases in Political and Country Risk. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall, Inc.

Kobrin, Stephen J. (1982). Managing Political Risk Assessment.Strategic response to Environment Change. London, University of California Press.

Matveenko Ju.I. (2012). Politicheskij risk: o nekotoryh metodah i prikladnyh modeljah ego analiza i izuchenija [Political risk: on some methods and applied models of its analysis and study]. *Sociologija vlasti,* 1, 147-158 [in Russian].

O'Leary M., Coplin W. (1975). Quantitative Techniques in Foreign Policy Analysis and Forecasting. N. Y.

PRS Methodology. (2014). The PRS Group, Inc. Retrieved from https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2014/08/prsmethodology.pdf

Rummel R.J., Heenan David A. (1978). How multinationals analyze political risk. Harvard Business Review. Boston, Mass. : Harvard Business School Publ. Corp., Vol. 56., 67-76

Simon J.D. (1985). Political Risk Forecasting. Future: *The Journal of Forecasting and Planning,* Vol. 17, Issue 2, 132-148

Sundaram, Anant K. and J. Black, S. (1995). The International Business Environment: Text and Cases, New Jersey, Prentice Hall.

Stapenhurst, F. (1995). Political Risk Analysis in North American Multinationals: An Empirical Review and Assessment. *The International Executive, 37 (2),* 127-145

Torre J., Neckar D.H. (1986). Forecasting political risks for international operations. INSEAD, Fontainebleau.

Filipchuk Vasyl
Ph.D., https://orcid.org/0000-0002-7335-2256, v.filipchuk@icps.com.ua

Petrenko Ihor
Ph.D., https://orcid.org/0000-0003-3328-4102, i.petrenko.knu@gmail.com

Postryhan Hryhorii
Ph.D., https://orcid.org/0000-0003-4137-3690, hpostryhan@gmai.com

Стаття надійшла / Article arrived: 10.03.2021 Схвалено до друку / Accepted: 16.04.2021